

JANKO PLETERSKI

Nacije – Jugoslavija – revolucija

1. Pisati zgodovino Jugoslavije,¹ ki naj bi enakovredno in hkrati nepristransko obravnavala vse dele države, vse njene narode in – kot temu rečemo v izogib izrazu manjšine – vse njene narodnosti, je verjetno eno od najtežjih možnih početij v kateremkoli »trenutku« skupne zgodovine po nastanku te države (Jugoslavije). Še posebej je temu tako danes. Če bi hoteli imeti enotno in ne le »eno« zgodovino, bi morali vsi imeti za seboj in tudi pred seboj ne le občutek (dokončne) skupne identitete, marveč bi morali tudi sodobno zgodovino »skupaj živeti«. Pa prav tega ne zmoremo in ne počnemo »očitno«: preveč je tistega, kar nas ločuje in premalo je tistega, kar nas združuje. Kaj rado se prav to projicira v preteklost.

Zgodovinski spomin se diferencira skozi nacionalna samozavedanja in na pomoč kliče šolske učne programe in druge ideološke aparate. Med njimi vsekakor tudi religiozne in, naj bomo malce hudomušni, literarne (oziroma pisateljske).

Če se zgodovinar kljub temu loti pisanja jugoslovanske zgodovine, mu je najprej treba čestitati za pogum. Potem mu je treba prisoditi povsem jasno opredeljene namene in smotre. Med njimi tistega, ki bi mu enostavno rekli občutek jugoslovanske pripadnosti, zaupanje v državno trdnost in zgodovinsko neizogibnost in dokončnost tako države kot njenih meja. Pa še marsikaj bi mu morali v dobro šteti. Ne nazadnje velikansko potrpežljivost, pripravljenost na izjemen trud in napor v raziskovanju in še posebej v »pravem doziranju« pogosto kontroverznih in izključujočih se zgodovinskih verzij, da ne rečemo »resnic«.

¹ Janko Pleterski, *Nacije, Jugoslavija, revolucija*, izd. »Komunist«, Beograd 1985, 532 str.

Dodatne težave se kažejo v nuji paralelne pozornosti mednarodnemu kontekstu obstoja države Jugoslovanov. Če pa gre za zgodovinsko sintezo, postavimo, jugoslovanske ideje, ki je bila taka ali drugačna pred nastankom jugoslovanske države, nastopijo problemi ob dejstvih izjemno dolge in razvejane konfliktnosti med državami, h katerim so Jugoslovani sodili, preden so se v svoji državi združili.

Novejša zgodovina, torej tista, ki že soppada z obstojem Jugoslavije in bi se potemtakem morala kazati kot »lažja«, ker je pač moč pisati zgodovino državne skupnosti, pa ni nič manj problematična. Gre za žive in dejstvenoče zgodovinske spomine, ki segajo lahko kaj daleč v čas, ko Jugoslavije še ni bilo, pa tudi za tiste, ki se povezujejo s časom, ko je bilo njeno obstajanje vir dodatnih nestrpnosti in nerazumevanja med njenimi sestavnimi deli. Pa še narodnoosvobodilni boj, ki je imel poleg vsega tudi izrazito združevalni učinek, predvsem kot globoka revolucionarna brazda ni mogel postati popolna sinteza in polaganje vseh potrebnih mostov.

Temeljno gradivo za zgodovinarja so pisani viri, med njimi dokumenti ali listine. Žal se ne moramo pohvaliti, da so bili vestno hranjeni. Mnogi so skriti in prikrivani, drugi uničeni, tretjih enostavno ni, ker se nekatera dogajanja, ako prav usodnega pomena, niso zapisovala. Nemało je virov, ki so kontrastni in zahtevajo ne le izbor, marveč določitev kompetentnosti, torej selektivnost, ki je seveda zgodovinarjeva dolžnost in pravica.

In še nekaj je treba reči. Morda še ni prišel čas, ko naj bi »nove knjige« zgodovinske sinteze pomenile odkrivanje novih virov in ne le interpretacijo že znanih. Sicer se zgodovina vedno znova piše, dopisuje, prepisuje in potemtakem »staro znanje« reinterpretira, pokaže v novi luči, pa vendar je kvalitativen skok prej ko slej povezan z novimi viri.

2. Omenjena razdrobljenost »jugoslovanske« zgodovine terja prav poseben pristop.

Mnogi si ga zamišljajo skozi serijo temeljitih in poglobljenih monografij, ki naj bi obravnavale posamezne »ingradiente«, bodisi skoz nacionalno ali skoz teritorialno zastavljene zgodovinske celote. Takega zgodovinskega niti ni manjkalo, saj ga je hrabrila prav separatna nacionalna zavest jugoslovanskih narodov, kakršna se je utrjevala v 19. stoletju. Tudi tako zgodovinskega spomina. Drugi si želijo monografije »presekov«; še posebej take, ki bi »vlekle« nit, postavimo, jugoslovanske ideje skoz obdobje njene perifernosti do časa njene relevantnosti. Spet tretji vidijo v monografijah, ki obravnavajo že združene jugoslovanske projekte in poteze, optimalni program bazičnega zgodovinskega, iz katerega naj bi sledile široke sinteze »na jugoslovanskem planu«. Tako je npr. zavzemanje za obravnavo enotnega, s strani Komunistične partije Jugoslavije vodenega narodnoosvobodilnega boja.

Vsaka od teh želja ali opredelitev za svojstven zgodovinski – smemo reči – poseben žanr, ima prav gotovo v sebi širše politično stališče: tako rekoč gre za odnos do Jugoslavije kot države.

3. Janko Pleterški se je jasno opredelil: pri njem ni dvoumljenja; dasiravno včasih tarna nad pomanjkljivostjo ali nenapisanostjo parcialnih monografij. Zanj je Jugoslavija »entiteta« in njegovo stališče je ponovljena »odločitev za Jugoslavijo«.²

V tem duhu smo razumeli njegov magnum opus »Nacije – Jugoslavija – revolucija« tudi kot opetovano odločitev, ki jo današnji čas, kot mnogi v preteklosti, kot se zdi, znova zahteva.

Ni pa šel v pisanje izjemno zahtevnega dela bez temeljitih priprav. Impresivna je količina gradiva, ki ga je pregledal in obdelal. Zavidanja vredna je seznanjenost zlasti s sodobno jugoslovansko historiografijo. Vse je prevedel skoz prikazano »idee maitresse«, kar pomeni, da je zmozel delo opraviti iz trdnega prepričanja o Jugoslaviji, za katero so se opredelili njeni narodi. Pri tem pa se ni izognil svoji profesionalni zavezanosti in je vestno predelal vsak vir, ki to dokazuje.

² V tem smislu je njegova monografija z naslovom »Prva odločitev Slovencev za Jugoslavijo (Politika na domačih tleh med vojno 1914–1918)« – izdala in založila jo je Slovenska matica, 1971 – pravičen pristop, ki naj skoz take in podobne odločitve pelje k tovrstnim monografijam.

4. S tem, da je svoji »jugoslovanski zgodovini« dodal opredelitve z naslovom »nacije« in »revolucija«, si je delo le navidezno olajšal. Morda si ga je celo prej otežkočil. Naložil si je res zelo zahtevno nalogo. Prav problem »nacij«, njih divergentnosti in različnosti je temeljni »zgodovinski« problem Jugoslavije. Prav tako njena socialistična revolucija in preobrazba v nov politični sistem in spremljajoče preobrazbe v drugih sferah življenja. Potemtakem smemo domnevati, da si je pravzaprav delo otežkočil in se ni hotel izogniti bistvenemu. Kako ne bi pohvalili tako zavestne odločitve? Mora imponirati delo, ki ne išče olajšav in ne rine v evazivnosti.

5. Toda kako tako delo oceniti?

Ni dvoma, da ga bodo Jugoslovani različno ocenjevali. Različnost bo izvirala ne le iz poklicne kompetentnosti, marveč prej iz včasih žalostno fiksiranih in nepremakljivih zavezanosti in napačne obveščenosti. Moram pa reči, da verjetno tudi avtor tega zapisa – kot presoje ali kritičnega vrednotenja knjige Janka Pleterškega – ne bo mogel uiti lastnim zavezanostim in v njih laže ali teže ugotovljivih predsodkov in intelektualne nedosedlosti.

Vprašamo se seveda, ali je relevantnejša pri tem neka splošna teza – kar je pri Pleterškem dokazovanje persistentnosti in zgodovinske vztrajnosti jugoslovanske ideje in na njej temelječe jugoslovanske državnosti – ali pa so pomembnejše čisto empirične presoje, ki te apriornosti ne bi povsem koroborirale?

Zgodovinar je človek s čarobno paličico. Njena moč pa je v večplastnem presojevanju virov in v njihovi selekciji. To ni le selekcija po taki ali drugačni pomembnosti, marveč je nujna hierarhizacija dejstev glede na sporočilni namen, ki ga zgodovinar daje svoji sintezi. Logika argumentacije je podrejena tezi, ki jo je treba napolniti z dejstvi. Teško si je sploh zamisliti zgodovinarja Jugoslavije, pri katerem nč bi na »vrhu« skrbno zbranih dejstev »zrasla« ali se izoblikovala teza.

6. V tem sta končno sovpadnost in dialektika med zgodovino in politiko. Vsaka vložba, prevedena skoz selekcijo zgodovinskih dejstev, je neka militantna intervencija v sedanost in ne le odkrivanje preteklosti. Morda je nasploh težko ločiti zgodovino od politike.

7. Uspešnost ali neuspešnost sinteze »ju-

goslovanskega vprašanja« do nastanka skupne države kaže,

– kako so zgodovinarju nujno potrebna široka znanja iz kulturne antropologije, sociolingvistike in

– razgledanost, ki bi ji rekli primerjalna razsežja.

Zlasti slednje je bistvenega pomena.

Kaj bi na primer pokazala primerjava nemškega zedinjenja in združenja Italije?

Zakaj ni na južnoslovanskem prostoru mogel prevladati enotni jezik, lahko pa se je to zgodilo v Italiji, dasiravno ni med posameznimi italijanskimi »govori« (dialekt ali narečje je že obremenjen pojem s podmeno o razpršitvi nekdanjega jezikovnega jezika in ni nikoli znanstveno trden pojem) manj razlik kot med jugoslovanskimi. Vsekakor so razlike večje.

Španija je imela absolutno monarhijo in s tem mehanizme unitarizma in unifikacije, pa ji ni uspelo dovršiti procesa formiranja »Špancev«, kar se je npr. posrečilo Francozom.

Kaj je torej v tem konkretnem primeru primerljivo in kaj ne? Primerljivost je izrazita, nepriemerljivost pa izhaja iz razlike v državnostvornih tradicijah, separatizmi, ki niso bili jezikovni, marveč verski in kulturni in tako naprej.

Marsikaj je zapisano, a marsikaj tudi ne.

8. Tako je zanemarjena zgodovinska naključnost. Jugoslavije nihče ni imel v načrtu, nastala je zaradi dveh povsem nepričakovanih okoliščin: razpadli sta oziroma bili v vojni premagani njeni »določnici« – Rusija in avstrijska monarhija (Avstro-Ogrska), za katero so stali nemški interesi.

9. Poseben problem je še vedno »definicija« jugoslovanske revolucije, kakršna se je odvijala za časa druge svetovne vojne. Je to bil predvsem narodnoosvobodilni boj, ali je že vodilna vloga KP določala njen socialistični značaj?

Zgodovinar ne more sprejemati določitev, ki so nastale šele post festum in so odražale opredelitve socialistične izgradnje, ko je KP že bila trdno na oblasti in je eliminirala ne le zunanje okupatorje, marveč tudi domačo kontrarevolucijo raznih barv in odtenkov. Ta zgodovina pa še čaka nadrobnejše obravnave in tudi detajli politične in ne le vojaške eliminacije morajo biti pričujoči z obiljem merjenja in tehtanja in

hkrati povezave s faktorji mednarodnih zavezanosti »nove Jugoslavije«.

10. Zgodovinarji, ki bodo pisali »poznejše«, bodo seveda imeli prednost. Vedeli bodo, kaj se je zgodilo z jugoslovanskim socializmom, vedeli bodo, kam peljejo »prebuzeni nacionalizmi« našega dne, znano jim bo, kako si je država utirala mednarodno pot v silno zapletenih razmerah. Mi tega ne vemo. Vemo – in to je zgodovinarjevo močno omejeno in skrčeno področje – le tisto, kar se je že zgodilo. Pa še tu ne vsega in manjkajo sila pomembni detajli. Naloga zgodovinarja je ohranjati tisto, »kar se je že zgodilo« v splošnem spominu in utemeljevati kolektivno zgodovinsko zavest.

Zgodovinarji pa tega ne morejo početi mimo svoje zavezanosti, vere in upanja. V tem je odgovornost njihovega početja in v tem je lahko tragika njihovih zmot.

11. V delu izrazite sinteze je kaj težko oceniti njene ingredientne.

Na primer. Ko avtor pravi »Makedonci so vedeli« (str. 421), je to zmagovita teza le tistih, ki so res »vedeli«.

Prav tako vemo, da ni bilo takoj enotnega stališča, ki ga tak stavek implicira. Velike so bile delitve in dileme celo v partijskem vodstvu. Saj je Šarlo Šatorov zagovarjal domnevno enotnost države, kakršna je nastala z aneksijo jugoslovanskega dela Makedonije.

Ali: kakšna je celostna podoba Orjune? Je bila le »branilec čvrste, enotne Jugoslavije proti komunizmu in separatizmu« (str. 363)?

Kako naj ocenimo stališča Kominterne glede nacionalnega vprašanja, (str. 267–270) v spremenljivostih in konstantah, če pa ni mogoče rekonstruirati njene zgodovine zaradi nedostopnosti ali skrivanja virov?

Kaj naj rečemo o stalnih polemikah o »medsebojnem izkoriščanju« med različnimi deli Jugoslavije? (str. 241–244). Je nerazvit (gospodarsko) in dominanten (politično) del Jugoslavije eksploitalni razvitejšega in hkrati politično ovladanega?

Še teže je v približevanju sodobnim nejasnim »razpletom«. Je bil Andrija Hebrang zanesljivo v »službi sovražnika« (str. 411) in kljub temu ni »uspešni uničitelj gibanja«? Saj gre vendar za vodilno osebnost. Ali lahko sprejmemo kot dokončne prilastke, ki so se uveljavili v ognju političnega boja, v katerem so osebnosti imele veliko težo in ne le njih politične opredelitve?

12. Zgodovina Janka Pleterskega morda ni popolna, je pa potrebna. Prigovori bodo lahko deževali z različnih strani, in še več bi jih bilo, če bi večji del Jugoslovancev lahko nagovorili k branju takih knjig. Nemalo utrjenih predsodkov in poenostavljenih kategorialnih pogledov bi branje zavrnilo, mnoga vprašanja pa bi se ob tem sprožila.

Avtor si pogosto, kot smo že rekli, želi več monografskih študij, iz katerih bi bilo mogoče zgodovinarju Jugoslavije črpati gradivo. Morda je bolje, da jih ni – zlasti takih, ki bi jugoslovansko zgodovino še bolj parcializirale. Pa ne le v razdobjih, ko Jugoslavije še ni bilo, marveč bi bila kar lahko nevarna za tista obdobja, ko je že bila.

Vse je, naj ponovimo, odvisno od tega, ali si Jugoslavijo kot državo želimo ali ne.

Stane Južnič

RUDI KROPIVNIK

O odgovornosti in učinkovitosti gospodarjenja

(Predstavitve in vtisi o novi knjigi)

Novembra lani je Gospodarski vestnik objavil nedvomno zanimivo knjigo, ki bo glede na svojo čas in prostor primerno aktualnost dobila trajno mesto v naši strokovni literaturi.

Dr. Rudi Kropivnik se je namreč lotil analize odgovornosti in učinkovitosti gospodarjenja, ki sta sicer predmet našega vsakdanjega in vsesplošnega razmišljanja in hotenja, vendar pa pri tem tako oddaljena od naše konkretne prakse.

Avtor uvodoma in v sklepnem delu svojega dela skromno opozarja, da je njegov prispevek le eden od možnih poizkusov pokazati na pomembnost kakor tudi na naše možnosti za odgovorno in učinkovito gospodarjenje. Pravi namen pa bo knjiga dosegla, če si bo vsakdo sam zgradil svoj odnos in način odgovornosti in učinkovitosti življenja in dela. Glede na način, kako je to problematiko proučil in predstavil dr. Rudi Kropivnik, je knjiga zanesljivo dosegla namen,

saj nam omogoča, da dobimo na strokoven in poljuden način vpogled tako v preteklo in sedanje družbene procese odločanja kakor tudi v osnovna teoretična načela odgovornega in učinkovitega ravnanja na vseh ravneh družbene reprodukcije.

Knjiga je sestavljena iz dveh delov. V prvem delu, ki ima naslov Naš gospodarski trenutek: pogled nazaj in naprej, so v sedmih podpoglavjih analizirani nekateri družbenoekonomski procesi in vzroki za naše sedanje težave ter opisana prizadevanja, da bi negativne trende vsaj zaustavili in nato preusmerili. V drugem delu knjige, ki ima naslov Odgovornost, pa je avtor v petih poglavjih teoretično obdelal nekatere splošne in praktične vidike odgovornosti in učinkovitosti gospodarjenja z družbeno lastnino ter predstavil svoja sklepna razmišljanja in ugotovitve.

Svoja razmišljanja o odgovornosti in učinkovitosti gospodarjenja avtor pričenja z ugotovitvami, da za prave družbenoekonomske rešitve potrebujemo poleg materialnih možnosti tudi ustrezno sposobnost in dovolj poguma.

Učinkovitost in uspešnost gospodarjenja na vseh družbenih ravneh je po avtorjevem mnenju mogoče izboljšati tudi z organizacijskimi ukrepi. To izhodišče nas navaja k ugotovitvi, da večjih strukturalnih sprememb v družbi ni mogoče doseči le z ekonomskimi ukrepi, pač pa je treba ob tem predvsem upoštevati celotne družbene okoliščine, v katerih potekajo spremembe. Skratka, spremembe in reforme je možno učinkovito izvajati le z vzajemnim uvajanjem ekonomističnih in sociologističnih ukrepov. Za nov napredek in razvoj je po avtorjevem mnenju nujno treba preurediti lastne vrste, vzpostaviti notranje integracijske procese, socialne odnose in institucionalno strukturo, ki bo zagotovila trdnost in zanesljivost skladnega delovanja vseh delov družbe. Temu primeroma je treba ugotoviti obstoječe in oblikovati nove družbene vrednote ter cilje.

Seveda je za uvajanje globljih sprememb treba dobro poznati prehojeno pot in se brezkompromisno spopasti z vsemi preteklimi slabostmi. Avtor je analizo dosedanje prakse pričel z ugotovitvijo, da sedanje težave niso presenečenje za vse tiste, ki so že doslej priznavali temeljne ekonomske zakonitosti družbene reprodukcije.

V poglavju, kjer analizira nekatere vzroke